
Gorutdovdobajásgeassimis leat gávcci fáttá

Gorutdovdobajásgeassin lea viiddis ášši.
Dat sisdoallá gávcci sierra fáttá,
maid birra mánáin galgá ságastallat.
Ná bajásgeassin lea ollislaš,
doarvái buorre ja ollašuvvá rávvagiid mielde.

Go lea jearaldat unna mánáin,
hállonjuvvo gorutdovdobajásgeassimis,
ii seksuálabajásgeassimis.
Gorutdovdobajásgeassin-sátni govvida buorebut
unna mánáid ovdáneami ja dárbbuid.

Gorutdovdobajásgeassima gávcci fáttá leat:

- 1) Gorut ja ovdáneapmi**
- 2) Dovddut**
- 3) Lagasvuohta, buorre dilli ja iešdovdu**
- 4) Biras ja eará olbmot**
- 5) Buresbirgejupmi ja dearvvašvuohta**
- 6) Lassáneapmi**
- 7) Dábit**
- 8) Vuoigatvuođat**

Juohke fáddá sisdoallá dieđuid ja
dáidduid, maid berre oahpahit mánáin.
Oahpahus galgá leat máná ahkedássái heivvolaš.
Maidái positiiva jurddašemi oahpaheapmi
gullá gorutdovdobajásgeassimii
ja buot dan fáttáide.

(Juolgenohta)

Máilmmi dearvvašvuođaorganisašuvnna WHO:a Eurohpá guovlludoaimmahat almmustahttii jagis 2010 rávvaga
“Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa”. (WHO boahká sániin World Health Organisation). Dat lea ráva
eiseválddiide ja áššedovdiide seksuálabajásgeassima sisdoalus 0-18-ahkásaččaide. Rávvagis čilgejuvvo dárkilit, makkár
fáttáid ja sisdoaluid sierra ahkejoavkkuid galgá fállat. Västöliitto buot mállat ja materiálat vuodđuduvvet daidda
rávvagiidda ja luohthahtti dutkojuvvon dihtui.

1. Gorut ja ovdáneapmi

Buot olbmot leat earálágánat.

Mánná ii heahpat iežas goruda,

ja lea baicce diehtoáŋgir.

Máná ovdáneami guovddážis
lea oahpásmuvvan iežas gorudii.
Mánná geavahišgoahtá iežas goruda,
lihkada ja dohppe.
Son hárjehallá doaibmat ovttas nuppiiguin.
Mánát sallot, moddjájit ja muhtumin caddjodit.

Mánná lea lunddolaččat čeavlái iežas gorudis
ja čájeha dan rahpasit.
Son fuomáša maiddá, ahte gorudis sáhhtá návddašit.
Sallun, jiellahastin, sugadeapmi,
gubbarastin ja boradeapmi buktet buorre dovddu.

Gorudat leat mánnggalágánat ja mánnggahápmásaččat.
Mánát dárkkodit eará olbmuid gorudiid
ja leat hui diehtoángirat gorudiid erohusain.
Sii leat beroštuvvan erohusain, mat laktásit
ahká, liikeivdnái ja eará iešvugiide.
Sii leat beroštuvvan sierra sohkaбелиid erohusain.
Oahpat máná atnit árvvus iežas erenomáš goruda
ja buohkaid earáid iešguđetlágán gorudiid.

Mánát leat beroštuvvan maiddá
gorutosiin ja daid doaimmain.
Mánnái hivssegis fitnan,
cissa-, buhkka- ja buoskaságit leat gelddolaš áššit.

Hála mánnái rahpasit dáid lunddolaš áššiid birra.
Oahpat, mat oasit gorudis leat priváhta.
Daid galgá gokčat biktasiin.
Oahpat maiddá, ahte hivssegis fitnan lea priváhta ášši.
Muital seammás, mo mánná sáhhtá atnit fuola iežas gorudis,
mo ovdamearkka dihte iežas goruda bassat.

2. Dovddut

*Mánás leat nana dovddut.
Mánná oahpahallá gieđahallat dovdduid.*

Mánát dovdet nannosit
ja čájehit rahpasit iežaset dovdduid.
Oahpat máná fuomášit
ja dohkkehit buotlágán dovdduid.
Oahpat dovdduid namahusaid ja mital,
ahte iežas dovdduid oažžu čájehit.

Dovddut dovdojit gorudis,
buohkain lea iežaset gorutdovdu.
Dovddut molsašuddet sierra dilálašvuodain.
Juohkehaččas leat sin iežaset dovddut.
Olbmot sáhttet dovdat seamma dilálašvuodas
hui earáláhkái.
Nuppi dovddu ii sáhte rievdadit.

Leat mánggalágán dovddut.
Muhtin dovddut leat buorit,
muhtin dovddut fuonit.
Buat dovdduide lea sivva,
ja buot dovddut leat dohkkehuvvon.
Oahpat mánnái, ahte dovddut, vuordagat
ja fuolat sáhttet láidet daguide.

Iežas dovdduide sáhtta váikkuhit.
Go mánná oahppá sániid,
maiguin son sáhtta hállat dovdduid birra,
su lea álkit váikkuhit iežas dovdduide.

Fuones dovddut nugo ovdamearkka dihte gáđašvuolta,
suhttu, moraš, beahttašupmi, ballu ja oktonasvuolta.
Daid bokte mánná muitala,
mii ášši lea funet.
Guldal ja jeđđe máná.
Oahpat máná gierdat unohis dovdduid.
Oahpat mánnái maiddá mo
čájehit dovdduid ja ráfot.
Buat dovdduid ii dárbbas nannet,
daid sáhtta ovdamearkka dihte burgit lihadeapmái.
Negatiiva jurdagiidda ja dovdduide darváneapmi lea vahátlaš.

Oahpat máná namuhit, dovdat
ja nannet positiiva dovdduid.
Positiiva dovddut leat
ovdamearkka dihte

- illu
- stoahkan
- hervvoštallan
- ustitvuolta
- liikosteapmi
- oktiigullelašvuoda dovdu
- giittolašvuolta

- dorvvolašvuohta
- dovdu das, ahte lea ráhkistuvvon ja dohkkehuvvon

Positiiva dovddut ovddidit dearvvašvuođa.

Oahpat mánáide buriid dábiid,
maiguin son sáhtta čájehit ustitvuođa ja liikosteami.
Hála ovttaveardásaččat liikosteamis
seamma ja eará sohkaheallái,
sohkabealis fuolakeahtta.

3. Lagasvuohta, buorre dilli ja iešdovdu

*Lea somá leat mánná! Lean hearvá!
Mánná dutká, stoahká ja oahpásmuvvá
ná somás áššiide.*

Dikšun, gierisvuohta, lagasvuohta ja guoskkahus
ovddidit máná buori iešdovddu
ja gorutgova.

Lagasvuođas návddašeapmi,
nugo heaibun ja sallun,
ovddidit máná oahppama ja buresbirgejumi.
Mánná návddaša lihkaeamis,
sugadeamis, lávggodeamis ja das,
ahte su dikšot.
Son návddaša dávjá maiddá boradeamis, cissamis
ja baikimis.
Positiiva gorutgovva ovdána maiddá,
go mánná oahpásmuvvá iežas gorudii
ja návddaša mánggalágán
guoskkahusas ja buđaldeamis.

Dorvvolaš lagasvuohta ja guoskkahus
muitalit mánnái,
ahte son lea dohkkehuvvon.
Guoskkahus galgá leat positiiva ášši,
dasa ii galgga bágget.
Máná fysalaš bávččagahttin
ja ránggášteapmi leat mánnái vahátlaččat.

Mánná ohcá dávjá buori dovddu
maiddá iežas goruda guoskkahallamis,
nugo vuovttaid jorahallamis suorpmaid gaskkas,

njuni goaivumis dahje
iežas sohka beallealániid guoskkahallamis.
Dat leat normála vuogit oahpásmuvvat
iežas gorudii ja dan dovdamušaide.

Mánás galgá leat vejolašvuohta
dutkan máilmmi buot áiccuiguin
ja olles gorudiin.
Oahpis máná,
go son oahpásmuvvá iežas gorudii.
Juohke mánás lea vuoigatvuohta dasa,
ahte son adnojuvvo árvvus ja áddehallá
juste dakkárin go son iežas ovdánanmuttus lea.
Láhttema vuolggasadjin
leat máná ovdu ja dárbbut.

4. Biras ja eará olbmot

*Buotlágán dábit ja bearrašat.
Mánná diehtá ja dohkkeha,
ahte leat iešguðetlágán vuogit leat ja eallit.*

Mánát ellet divttis oktavuodas
iežaset bearrašiiguin.
Lea dehálaš, ahte buot bearrašat
adnojuvvojit árvvus.

Mánáide lagasolbmot sáhttet leat maiddá
kránnját, fulkkiid ja ustibiid bearrašat.
Mánát háliidit diehtit makkár iešguðetlágán
bearrašat ja ruovttut leat.
Mánát stohket dávjá ruovttu
ja iešguðetlágán ollesolbmuid rollaid.

Muital mánnái iešguðetlágán bearrašiin.
Vállje govvagirjjiid ja duhkorasaid nu,
ahte dat ovdanbuktet mánggalágán bearrašiid
ja maiddá seamma sohka beali ovtastallama.
Čájjet, ahte jurddašat ieš positiivvalaččat
mánggalágán eallinvugiin
ja olmmošgaskavuodain ja dohkkehat daid.

Hála dásseárvosaččat albmá ja nissona
iešvuodain, daguin ja rollain.
Roahkasmahtte mánáid ovdanbuktit iežaset

stohkosiin, daguin ja rollaiskkademiin
sohkabeallái laktáseaddji dábiid ráddjehusaid haga.
Doarjjo máná boahhteáiggi nieguid
fuolakeahtta máná sohkabealis
dahje eará iešvuodain.

Lasit máná dieđu das,
ahte leat mánggalágán
kultuvrrat, eallinvuogit ja gielat.
Daidda sáhtta oahpásmuvvat ovdamearkka dihte
lávlagiid, duhkorasaid ja girjjiid bokte.
Maiddá beaiveruovttuskihpára ja skuvlaskihpára
bearaš sáhtta mitalit mánnái
iežas kultuvrras.

Oahpat mánnái gudnejahttima, dássearvvu
ja ovttaveardásašvuoda buohkaid ektui.

5. Buresbirgejupmi ja dearvvašvuhta

Dorvvus nuppiiguin.
Buorre guoskkahus doarju buresbirgejumi.

Dearvvašvuhta ja dorvvolašvuhta leat
dehálaš áššit máná eallimis.
Buorit gaskavuodat lagas rávesolbmuide
suddjejit máná mánggaláhkái.
Atte mánnái áiggi ja guldal su.
Doaimma nu, ahte máná lea álki
hállat duinna buot áššiid birra.
Ále goassige hehppet máná.

Suodjal máná
heađušteamis ja veahkaválldis.
Movttiidahte su bivdit veahki
man beare dilálašvuodas.
Mánnávuoda seksuálavuoda suddjen ja doarjun
ovddida máná buresbirgejumi.
Hála mánnái rahpasit ja áššálaččat
áššiin, mat laktásit gorudii.

Positiiva guoskkahus ja lagasvuhta
leat vuodđun máná buresbirgejupmái.
Oahpat mánnái dáidduid,
maiguin son sáhtta suodjalit iežas.

Dát lihkostuvvá buoremusat árggas
gárvodeami, nuollama, vuoiŋgasteami
dahje basadeami oktavuodas.
Seammás sáhtát oahpahit njuolggadusaid ja dáidduid,
mat laktásit lagasvuhtii ja priváhtavuhtii.
Oahpat máná atnit árvvus
iežas ja nuppiid gorudiid.

Oahpat mánnái, mo son sáhtta earuhit
buorre ja unohis guoskkahusa,
ja oahpat guoskkaheami njuolggadusaid.
Guoskkahus ii galgga leat unohas,
iige dat oaččo leat suollemasvuhta.
Stivre máná luohittit iežas vásáhussii,
atnit dan árvvus ja muitalit das.
Ulbmilin lea, ahte mánná
adnojuvvo árvvus, áddehallá
ja dovdá, ahte son lea dorvvus.

Mánás sáhttet muhtumin leat seksuálavuhtii
laktáseaddji dávdamearkkat, nugo bággejuvvon
dahje átestuvvan láhtten.
Fuolat, ahte mánná oažžu veahki.

Oahpásmuva mánáin ovttas internehtii
ja mátketelefovdnii ja sisdoaluide ja doaimmaide,
maid mánná geavaha.
Oahpat máná geavahit media riekta.
Muittut máná, ahte buot diehtu
medias ii leat álo duohta.
Muital maddái media geavaheami riskkain
ja ustitlaš láhttemis medias.

6. Lassáneapmi

*Mo mánná šaddá čoavjji sisa?
Mánná lea diehtoáŋgir olmmošvuodá ipmašiin.*

Mánás lea vuoigatvuhta jearrat buot áššiin,
mat sutnje bohtet millii.
Roahkasmahtte máná jearrat
ja vástit máná jearaldagaide áššálaččat.
Mánás lea álo vuoigatvuhta oažžut
buori oahpahusa ja movttiidahtti vástádusaid,
mat heivejit su ahkedássái.

Mánát leat beroštuvvan das,
mo mánná riegáda,
mo vávvá šaddá čoavjái
dahje mo vávvá bohtá olggos čoavjjis.
Oahpat mánnái realisttalaččat,
oktageardánit,
mii lea áhpehisvuohta, mánágoahti dahje vávvá ruoktu.
Mánnái sáhtta hállat vávvásiepmanis,
mii dárbbášuvvo sihke albmás ja nissonis.

Áhpehisvuohta ja riegádeapmi bearrašii
lea juohke mánnái persovnnalaš ášši.
Máná lagasbirrasis leat dávjá mánát,
geat leat bohtán bearrašii eará vugiiguin.
Lea dehálaš hállat mánnái ja
oahpahit máná atnit árvvus iešguđetlágán
vugiid šaddat oassin bearraša.

Mánnái sáhtta muitalit oktageardánit,
mo vávvásiepmanat biddjojuvvojit oktii.
Mánnái sáhtta muitalit adopteremis,
iskkosbohccesahkanahttimis,
skeaŋkasiepmaniin ja mánggalágán bearrašiin.
Mánnái sáhtta maiddái govvidit sierra vugiid,
mo mánná sáhtta riegádit.

Mánát dávjá stohket áhpehisvuođa,
máná riegádeami ja dikšuma.
Roahkasmahte máná giedahallat stohkosiid bokte
buot dan, maid lea oahppan.
Mánáid govvagirjjit leat dás dávjá veahkin.

7. Dábit

Mii lea heivvolaš?

Mánná hárbhallá dábiid ja árvvuid.

Mánná oahppá earáid ságain, jienas
ja geahčastagain, mat áššit leat lobálaččat
ja mat áššit eai.
Mánná oahppá ná mánggalágán iežas kultuvrii gullevaš dábiid.
Dávjá mánná maiddái háliida dahkat ja dadjat
gielddusáššiid.

Buorit sosiála dáiddut ja dábit

veahkehit máná birget
ja doaibmat nu,
ahte earát dohkkehit su.
Oahpat máná láhttet
heivvolaččat sierra dilálašvuodain.
Mánát easka hárjehallet
láhttennjuolggadusaid ja heivvolašvuoda njuolggadusaid,
danin stivre máná litnásit ja áššálaččat.
Oahpat mánnái buriid dábiid,
mat laktásit álásvuhtii
ja goruda guoskkaheapmái
Oahpat maiddái áššálaš gorut- ja vuožasániid.

Mánná fuomáša maiddái, ahte sierra bearrašiin
dahje sierra olbmuin leat iešguđetlágán njuolggadusat.
Oahpat mánnái njuolggadusaid,
mat laktásit priváhtavuhtii.
Oahpat maiddái almmolaš ja priváhta áššiid erohusa.
Muital, ahte seamma njuolggadusat gusket buohkaid
fuolatkeahtta sohkahealis ja eará iešvuodain.
Kultuvra ja ahki sáhtta goittotge váikkuhit
dasa, sáhtta go leat álás.

Muital mánnái iešguđetlágán kultuvrrain
ja oskkoldagain, maid mánná sáhtta deaivat.
Oahpat mánnái dáidduid doaibmat
eará mánáiguin ja servodagas
nu, ahte son gudnejahtta earáid.
Oahpat, ahte juohke olmmoš lea
iežas servoša lahttu ja divrras dakkárin go son lea.
Mánná iskkada ja oahppá servoša njuolggadusaid stohkosiin.

Doaimma nu, ahte ovddidat sohkahealis gaskasaš dásseárvvu.
Veahket máná áddet ja gudnejahttit
almmolaš suomelaš kulturárbbi.
Dat sáhtta dáhpehuvvat ovdamearkka dihte
ávvubeivviid oktavuodas
ja dáhpebajásgeassima bokte.
Oahpat máná atnit árvvus earáid,
vaikko sis livččii eará giella, kultuvra,
oskkoldat dahje eallinoaidnu.

8. Vuoigatvuodát

Mu gorut gullá munnje!

*Mánnái galgá mitalit vuoigatvuođas
iežas gorudii ja veahki bivdimii.*

Mánás lea vuoigatvuohta diehtit iežas rivttiid.
Sus lea vuoigatvuohta jearrat jearaldagaide
buot áššiin, maiddá seksuálavuođas.
Fála mánnái dieđu seksuálavuođas
ja rivttes ja áššálaš vástádusaid
buot su jearaldagaide.

Váldde vástádusain vuhtii máná agi.
Mánás lea vuoigatvuohta oahppat geavahit
heivvolaš sániid, vuoigatvuohta hállat buot áššiin
ja ovdanbuktit iežaset dárbbuid ja vuordagiid.

Juohke mánná lea erenomáš
ja divrras juste dakkárin go son lea.
Mánás lea vuoigatvuohta áddehallat ja oidnot.
Mánás lea vuoigatvuohta leat árvvus adnojuvvon
fuolatkeahtta sohkahealis dahje das,
mo son vásiha iežas sohkaheali.
Mánás lea vuoigatvuohta stoahkat
ja iskkadit sierra sohkaheallerollaid.

Mánás lea vuoigatvuohta oažžut dorvvu, doarjaga ja suodjaleami.
Sus lea vuoigatvuohta priváhtavuhtii
ja dorvvolaš lagasvuhtii.
Sus lea vuoigatvuohta oahpásmuvvat iežas gorudii.

Mánás lea vuoigatvuohta ovdánit
iežas leavttuin hehttehusa haga.
Mánás lea vuoigatvuohta ovdánit nu,
ahte son ii gártta oassin doibmii,
mii ii vástit su ahkedási
Mánás lea vuoigatvuohta oažžut suodjaleami
seksuála veahkaválddis ja bávččagahttimis.
Mánás lea vuoigatvuohta mearridit
iežas gorudis ja oahppat dorvodáidduid.

Mánás lea vuoigatvuohta oassálastit
su guoski mearrádusdahkamii.

(Vuollenohtan dán manjimussii)

Mánáid vuoigatvuođaid soahpamuša (ON 1989)

deháleamos artihkkalat Gorutdovdobajásgeassimii leat:

2: Láhtte muinna ovtaveardásaččat,

6: Oahpat munnje ođđa áššiid,

20: Ane mus fuola,

34: Mearridan iežas gorudis.

Seksuálavuoigatvuodaid julggaštusas (WAS 1999) buktuvvo ovdan vuoigatvuohta dutkojuvvon dihtui seksuálavuođas ja vuoigatvuohta seksuálabajásgeassimii.

Dávkileabbot mánáid seksuálavuoigatvuodaid meroštala WHO jagis 2010.